

A HABSBURG-HATALOM XVI. SZÁZADI MAGYARORSZÁGI TÖRÖK POLITIKÁJÁNAK PROBLEMATIKÁJÁHOZ

Nagy László

Az idő előrehaladottsága miatt a hallgatóság legfőbb kívánsága a felkért hozzászólóval szemben nyilvánvalóan az, hogy mondanivalóját rövidre fogja. Ennek megfelelően hozzászólásomban csupán egy felmerült problémához kívánok kapcsolódni: a Habsburgok XVI. századi török politikájának, vagy még pontosabban, magyarországi katonapolitikájának kérdéséhez.

Előre kívánom bocsátani, hogy alapvetően teljesen egyetértek Sinkovics István professzor elvtárs ama megfogalmazásával, miszerint a Habsburgok a XVI. században nem rendelkeztek olyan erőkkel és eszközökkel, amelyekkel ki tudták volna űzni a törököt Magyarország területéről. Ebből kiindulva szeretnék néhány megjegyzést fűzni a Habsburg-hatalom XVI. századi török politikájának problematikájához.

E témáról számos egymásnak ellentmondó értékelés látott napvilágot a kortársak és az utódok körében egyaránt. A Habsburgok törökellenes szerepét túlértékelő, s annak minden mást alárendelő állásfoglalások mellett több olyan is született, amelyik kizárólag negatívan értékelte a Habsburgoknak a törökellenes harcban betöltött szerepét. Ezek az egymásnak ellentmondó, végletes értékelések tovább éltek az elkövetkező évszázadok történeti irodalmában is, s nem múltak el nyomtalanul még napjainkban sem.

A Habsburgok magyarországi török politikájának vizsgálatánál kiindulási alapként kell figyelembe venni azt a ténykörülményt, hogy a vezetésük alatt folytatott törökellenes küzdelemben Magyarországnak jelentős része török uralom alá került. Az Orsova—Temesvár—Gyula—Eger—Esztergom—Székesfehérvár—Kanizsa—Babócsa vonalban az Adriai-tengerig húzódó terület lakossága kénytelen volt osztozni a balkáni népek szomorú sorsában.

A pusztulás és szenvedés másfélszázados időszaka nem alaptalanul veti fel a felelősség kérdését a történekeért. Felmerült ez már a török hódítás idején, s az utókor számára is viták szinte kiapadhatatlan forrásává vált. A nyugati történetírás — mindenekelőtt az osztrák aulikus irányzat — mindezért a magyarokat tette felelőssé, akik — úgymond — sorozatos lázongásaikkal, az áldozatvállalástól való húzódozásaikkal, önzésükkel, s nem utolsó sorban a török szövetségben vívott Habsburg-ellenes háborúikkal maguk segítették elő, illetve hosszabbították meg a török uralmat. Sőt ezzel a magatartásukkal a Habsburgokat egyenesen meggátolták az eredményes török elleni küzdelemben! Ezzel szemben a másik történetírói koncepció tagadta a Habsburg-uralodók és kormányzati rendszerük minden érdemét a török elleni küzdelem-

ben. A török hódítás megállítását egyedül a magyar végvári katonaságnak tulajdonította, akiknek hősi harcát csak akadályozták a Habsburgok magyarellenes törekvései.

Ezek a végletes értékelések természetesen nem tükrözik az igazságot, s éppen ezért nem is fogadhatók el. A vizsgálati szempontokat ugyanis ki kell terjeszteni arra a kérdésre is: miért nem sikerült a török hatalomnak az ország közel kétharmadát elfoglalnia és ennek megakadályozásában ki milyen érdemeket szerzett?

Ugyanakkor elengedhetetlen annak vizsgálata is: hogyan lehet helyesen értékelni a Habsburg-uralmat a XVI. században a gazdasági, társadalmi haladás szempontjából?

Egyik legújabb értékelés szerint a különböző népeket magában foglaló dunai monarchia, a Habsburg abszolutizmus ez idő tájt még az osztrák tartományokban is ugyancsak kevéssé mozdította elő a társadalmi haladást, Magyarországon pedig a rendi alkotmánnyal szemben éppen nem a társadalmi haladás irányába mutató kormányzati rendszer megvalósítására törekedett, hanem az *állami függetlenség felszámolásával olyan brutális katonai uralmat vezetett be, mely közel állt a gyarmati hódítás, a tengerentúli gyarmatosítás módszereihez.*

A Habsburg-hatalom megítélésének azonban ez csak az egyik oldala lehet. Emellett ugyanis nem lehet tagadni a Habsburgok jelentős szerepét a török előnyomulás megakasztásában Európában. Vitathatatlan tény, hogy a fennhatóságuk alatt összefogott országok nagy része megmenekült a török háborúk és elnyomás borzalmaitól, ami az érintett országok fejlődését pozitívan befolyásolta. E tekintetben bizonyos fokig eltérő volt Magyarország helyzete, mert a Habsburg-uralom kezdetén, a XVI. század elején a török már az ország területén állott és uralmát a század folyamán további területek kiterjesztette. Magyarország számára létkérdés volt a török *mielőbbi* megállítása és a török uralom alatti területek *mielőbbi* felszabadítása!

A XVI. század közepén — amikor a Habsburgokat a francia háborúk és a német birodalom belső ellentétei lekötötték, a török hatalma pedig töretlen volt — a török kiűzése meghaladta a Habsburgok lehetőségeit. Legendó volt azonban a Habsburg katonai potenciál a török hódítás lelassításához és megállításához nyújtandó katonai segílyre. Ez időszerű és sürgős feladat volt a számukra is, s ezért meg is adták hozzá a segílyt a magyaroknak.

A katonai segíly egy része a német birodalomból érkezett. Az ún. „római hónap”, amely eredetileg a császár mellé rendelt haderő egy havi zsoldját jelentette, mely összeg pl. 1521-ben 128 000 forintot tett ki — 4 ezer lovas és 20 ezer gyalogos egy havi zsoldját —, a század közepén azonban csak 60 ezer forintot. A magyarországi török védekezés támogatására a szomszédos Habsburg-országokból: Ausztriából, Morvaországból, Stájerországból és Csehországból is érkezett segíly. A külföldi segíly vagy pénz formájában érkezett, vagy még inkább idegen zsoldosok, idegen hadimérnökök fizetésére, fegyverek vásárlására fordították. A német birodalom hozzájárulása a védelemhez elérte az évi 600 000 forintot, ami megközelítette a királyi Magyarország egy évi összes jövedelmének összegét. Ez az összeg jelentős volt, az egyre kisebbülő Magyarország oldaláról nézve, azonban a német birodalom fejedelmeknek 8 milliós évi jövedelmét nem tartozott a legnagyobb megterhelések közé. Ugyanez áll a többi Habsburg-tartományra is, amelyek hozzájárulása sokkal kisebb volt annál az összegnél, amit a saját határaik védelme a török ellen rájuk rótt volna. Nem beszélve olyan körülményről, hogy a megajánlott birodalmi segílynek néha csak a fele, vagy egyhatoda jutott el a rendeltetési helyére a valóságban!

A külföldről érkező pénzbeli hadisegély bizonytalansága fokozott mértékben felvetette a magyarországi kincstári jövedelem gondos kezelését és el-

osztását. A Habsburg-uralkodó mintegy 2 milliónak számított évi jövedelmében a fogyó Magyarország mintegy félmilliónyi bevétele számottevő tételt jelentett. Ebből az összegből a magyarországi állandó hadikiadások, katonaság fizetése, a várak fenntartása, a törökkel folytatott tárgyalások költségei mintegy 300 és 800 ezer forint között ingadoztak. Mindebből az derül ki, hogy a maradék Magyarország ugyan egymagában nem lett volna elegendő a török feltartóztatására, de az állandó hadikiadásokra (ha nem is minden évben) futotta volna a hazai jövedelemből — amennyiben a hazai adókat valóban hadicélokra használták volna fel. A valóságban azonban a jövedelmek javát kivitték az országból, s nem a török elleni védelemre fordították a Habsburg-kormányservek.

Kétségtelen és vitathatatlan tény ugyanakkor az is, hogy a török elleni védelem megszervezésében és vezetésében az udvari haditanács jelentős érdemeket szerzett. Munkája kiterjedt a várak építésére, korszerűsítésére, idegen építészeknek, mérnököknek Magyarországra való küldésére stb. Komoly hiányszóga volt azonban a haditanács működésének az a körülmény, hogy nagyon távolról irányította a védelmi harcot, nem ismerte annak sajátos törvényeit, s így a tervek és elképzelések nagyon sokszor csak részben valósultak meg. Általában elmondható, hogy a Habsburgok segítsége a magyar végvár vonal részére nagymértékben csökkent annak következtében, hogy a török elleni védekezésben nagyon sokszor az örökös tartományok érdeke érvényesült, ami nem mindig találkozott Magyarország érdekeivel. A Habsburgok ugyanis mindenekelőtt az örökös tartományokat, a német területeket akarták megvédeni a török ellen, Magyarországnak pedig az ellenséget feltartóztató védőbástya, a stratégiai előterep szerepét szánták az örökös tartományok határa előtt. Nemegyszer előfordult nagy török támadások idején, hogy az ország nyugati felében állomásozó nagy császári seregek nem is avatkoztak be a végvárak török elleni harcaiba, mert az volt a feladatuk, hogy csak akkor kezdjenek harcot, ha a török már keresztültört a végvár vonalon és az örökös tartományok ellen vonul. Ha a magyar végvár helyőrsége visszaverte az ostromlókat, a császári seregek nem üldözték a törököt, hanem többnyire rövidesen hazavonultak.

Mindent összevetve meg lehet állapítani a következőket: *A Habsburg-hatalom tényleges segítsége nélkül a magyar végvár vonal nem lett volna képes megállítani a török előnyomulást, viszont ez a segítség egymagában kevés lett volna a többi Habsburg-ország megvédéséhez.* A török feltartóztatásában Magyarország lakossága vállalta a legnehezebb szerepet. Noha a teherviselésben osztoznia kellett az ország minden társadalmi osztályának és rétegének, a legnagyobb terhek a paraszti tömegekre hárultak mind az anyagi áldozatvállalás, mind pedig a véráldozatok területén.

A Habsburgok török politikájának megítélésénél, elbírálásánál ugyancsak lényeges kérdés annak eldöntése is, hogy a Habsburgoktól független erdélyi fejedelemség létezése mennyire akadályozta a XVI. században a Habsburgokat a török elleni harcban, a török kiűzésében Magyarország területéről?

Az osztrák — és ennek nyomán a nyugat-európai — történeti irodalom általában úgy foglal állást ebben a kérdésben, hogy az önálló erdélyi fejedelemség nemcsak késleltette a török kiűzését Magyarországról, hanem egyenesen elgáncsolta a Habsburgokat ennek megvalósításában. Ez az állítás tendenciózus és nem a valóság, nem a történelmi tények talaján fakadt. Amint láttuk ugyanis, a Habsburgok a XVI. század elején és közepén nyugat-európai és birodalmi lekötöttségük miatt nem is rendelkeztek olyan katonai lehetőségekkel, hogy az ekkor még ereje teljében levő török kiűzésére komolyan gondolhattak volna. Ennek ellenére, amikor a XVI. század közepén úgy tűnt, hogy remény nyílik erre, Erdély is csatlakozott a Habsburg-országrészhez. Ugyanez ismétlődött meg a XVI. század végén a tizenöt éves háborúban, ami-

kor a Török Birodalom erejének lehanyatlása következtében komoly lehetőség nyílt a magyarországi török hódítás felszámolására.

A kérdés helyes megválaszolását csak nehezíti az a bonyolult ellentmondásos helyzet, hogy az adott történelmi viszonyok között mind a XVI. századi Habsburg-szövetséget — pontosabban a Habsburg-uralkodó magyar királlyá választását —, mind pedig a későbbi török szövetséget, azaz a török függőség időleges elismerését, Magyarország lakosságának alapvető érdekei követelték meg.

A mohácsi csatavesztés után ugyanis elkerülhetetlenül szükséges volt az összefogás a Habsburg-hatalommal, mert a magyarok önerejükből elégtelenek voltak az eredményes védekezéshez, a Habsburgok pedig — saját érdekeikből adódóan — természetes szövetségesek voltak a török hódító ellen. Ennek következtében a Habsburg-szövetség — minden bekövetkező negatív hatása ellenére — elvitathatalanul hozzájárult ahhoz, hogy Magyarországot nem nyelte el teljesen a barbár hódító áradat. A Habsburgok katonai ereje és politikai súlya jelentős mértékben elősegítette, hogy Magyarország lakosságának nagyobb része nem jutott a balkáni népek tragikus sorsára.

E kérdéshez tartozik az a látszólag ellentmondásos eredmény is, hogy a Habsburg—magyar szövetség ereje volt az a döntő tényező, ami miatt a török politika az ellenfél erejének megosztása céljából létrehozta a török uralom alatti országok között szokatlan önállósággal rendelkező erdélyi fejedelemséget. Az viszont már a török akarata ellenére következett be, hogy az erők megosztására létrehozott különálló állam a török által nem kívánt védelmezőjévé válhatott a magyar érdekeknek. Elsősorban természetesen a Habsburgok mind erősebbé váló elnyomó törekvéseivel szemben, de kedvező külpolitikai viszonyok között, tehetséges fejedelmek uralkodása alatt sajátos helyzetét korlátozott mértékben fel tudta használni a törökök hódító terveinek mérséklésére is.

Mind a Habsburgok, mind a törökök magyarországi politikája bonyodalmas szövevénye volt az érdekezéseknek és az érdekellentéteknek. A Habsburg-uralkodóknak közös érdekük volt a magyarokkal a török elleni harc sikere, a törökök magyarországi hódításának meggátolása, illetve felszámolása, de nem egyeztek az elképzelések a célkitűzéseket elérni szándékozó útban, módban, eszközökben. A Habsburgok a magyar erőforrások mind teljesebb kiaknázásával és igénybevételével, a birodalmi és a dinasztikus szempontok elsődlegességének szem előtt tartásával akarták e célkitűzéseket megvalósítani. Ugyanakkor a magyarországi uralkodó osztály mind nagyobb Habsburg áldozathozatallal, rendi előjogainak lehetőleg csorbítatlan megőrzése révén kívánta a célt elérni. A töröknek a Habsburg-ellenes küzdelemben volt érdekössége a magyarokkal, mely küzdelem — vagy akár Erdély önállósága önmagában — csökkentette, megosztotta az ellenfél erejét. Ugyanakkor mindvégig fennmaradt az érdekellentét a törökök és a magyarok között, mint idegen hódítók és a meghódítottak között. A Habsburg—magyar, török—magyar érdekellentétek a történelem folyamán többször helyet cseréltek élelenségben, elsődlegességben, azonban azt látni kell, hogy amíg a XVI. században a Habsburg—magyar viszonylatban az érdekközösség, addig a török—magyar viszonylatban az érdekellentét volt az alapvető, meghatározó tényező.

Ezek a körülmények határozzák meg a bonyolult viszonyok között a Habsburgok XVI. századi magyarországi török politikájának megítélését. E politikát joggal éri számos kritika elégtelenségéért, Magyarország érdekeinek háttérbe szorításáért a birodalmi és dinasztikus érdekek mögött, azonban soha nem szabad figyelmen kívül hagyni azt az alapvető igazságot, hogy a Habsburg-hatalom a XVI. században minden negatívuma mellett és ellenére jelentős mértékben segítette Magyarországot a török elleni harcban, megakadályozva ezzel, hogy elnyelje a társadalmi, gazdasági haladására nézve legveszélyesebb hódítás áradata.

ЛАСЛО НАДЬ:

К ПРОБЛЕМАТИКЕ ТУРЕЦКОЙ ПОЛИТИКИ ГАБСБУРГСКОЙ ИМПЕРИИ ПРОВЕДЕННОЙ В ВЕНГРИИ В XVI ВЕКЕ

Резюме

В начале своего изложения автор устанавливает, что по этой теме выходило в свет много противоречивых оценок и среди современников и среди потомков. Кроме точек зрения, переоценивающих роль Габсбургов в борьбе против турок и подчиняющими этому мнению все другие, появился и ряд других, которые исключительно негативно оценили роль Габсбургов в борьбе против турок. Автор многосторонне рассматривает эту проблематику и устанавливает: *«Линия венгерских пограничных крепостей без фактической помощи Габсбургской державы не могла бы остановить турецкое наступление но эта помощь сама по себе оказалась бы недостаточной для защиты других Габсбургских стран.»*

Вслед за этим автор рассматривает то, что существование независимого — от Габсбургов — трансильванского княжества в какой мере препятствовало Габсбургам в борьбе против турок и в изгнании турок с территории Венгрии в XVI веке. Автор доказывает на основе приведённых целого ряда фактов то, что та точка зрения австрийской и вслед за ней западноевропейской исторической литературы по которой независимое трансильванское княжество не только что задерживало изгнание турок из Венгрии, а прямо провалило Габсбургов в изгнании турок, является тенденциозным утверждением не основывается на действительности и на основе исторических фактов.

LÁSZLÓ NAGY:

ZUR PROBLEMATIK DER TÜRKEN-POLITIK DER HABSBURGMACHT IN UNGARN, IM XVI. JAHRHUNDERT

Resümee

Zu Beginn seines Vortrages stellt der Autor fest, daß über dieses Thema, im Kreise der Zeitgenossen sowie auch der Nachkommen, zahlreiche, sich gegenseitig widersprechende Besichtigungen erschienen. Neben den Stellungnahmen, die die türkenfeindliche Rolle des Hauses Habsburg überschätzten und ihr alles andere unterstellten, erschienen auch zahlreiche, die die Rolle des Hauses Habsburg im Kampfe gegen die Türken ausschließlich negativ beurteilten. Der Autor prüft diese Problematik vielseitig und stellt fest: *„Ohne die faktische Hilfe der Habsburg-Macht wäre die ungarische Grenzfestungslinie nicht fähig gewesen den Vordrang der Türken zu hemmen, diese Hilfe jedoch wäre an für sich zu wenig gewesen, die übrigen Habsburg-Länder zu verteidigen.“*

Anschließend prüft er, in welchem Maß das vom Hause Habsburg unabhängige Fürstentum Siebenbürgen im XVI. Jahrhundert den Habsburgern den Kampf gegen die Türken und ihre Vertreibung aus Ungarn erschwerte. Eine Reihe von Daten anführend beweist er, daß die Behauptung der österreichischen und demzufolge der westeuropäischen geschichtlichen Literatur, daß das selbständige Fürstentum Siebenbürgen die Vertreibung der Türken aus Ungarn nicht nur verzögerte, sondern die Habsburger in der Vertreibung direkt hinderte — nur eine tendenziöse Behauptung sei und nicht aus der Tatsache, aus den geschichtlichen Grundlagen hervorgehe.

